

Old and new etymologies

In this paper I have added further explanations to three of my earlier etymological ideas and provided data for the history of two additional words. To the etymology of Hungarian *bagoly* 'owl' a foreign language pattern may be a parallel, both based on onomatopoeia. Old toponyms based on *orom*, *oromzat* and *orozat* (all roughly: 'gable, embattlement, frontispiece'), derived from the word *orr* 'nose', suggest that they are not synonymous in all variants. Behind the Ancient Hungarian dignitary name *gyula*, there may be a phenomenon that can be considered universal: (military or religious) power was experienced both by the holder and by other people in the form of heat and light. Although *bűsz* 'mist, steam, cloudy sky' and *buz* 'intense emotion' are two words of similar form and meaning, and therefore may have been confused in the minds of speakers, I consider them to be two separate words because of their meanings provided in old codices.

Keywords: etymology, semantics, historical dialectology, codices, Ancient Hungarian, Old Hungarian.

NÉMETH DÁNIEL
Debreceni Egyetem

ÉLŐNYELV

Kárpátaljai magyarok nyelvi tapasztalatai Magyarországon

1. Bevezetés. A 2014 óta tartó kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus a 2022. február 24-én kirobbant orosz–ukrán háborúban csúcsondott ki, melynek nyomán több millió ukrán állampolgár döntött az ország elhagyása mellett. A harci cselekményekkel együtt járó létfenyegetettség, a 18–60 év közötti férfiak általános mozgósítása és gazdasági visszaesés, továbbá a kisebbségeket kedvezőtlenül érintő ukrán nyelv- és oktatáspolitikai döntések (ezekről l. CSERNICKÓ 2022a, 2022b) miatt a háború kitörése után ismét jelentős mértékben nőtt a szülőföldjüket hátrahagyó kárpátaljai magyarok száma (a kárpátaljai magyarok korábbi migrációs folyamatairól l. TÁTRAI et al. 2020: 30; KARÁCSONYI–KINCSES 2020: 309–310), akik zömében Magyarországon találtak ideiglenes vagy végleges menedékre.

A 2022 februárja óta Magyarországra érkezett több ezer kárpátaljai magyar nemcsak szülőföldjét hagyta hátra, hanem egy új, a megszokottól kisebb-nagyobb mértékben eltérő társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális és nyelvi közegbe is be kell illeszkedniük. Ez az új nyelvi közeg egyrészt azt jelenti, hogy Magyarországon nem kényszerülnek arra a kárpátaljai magyarok, hogy bizonyos helyzetekben más nyelvet használjanak. Szülőföldjükön, az Ukrajnában található Kárpátalján ugyanis a társadalmi normák szerint számos szituációban az ukrán nyelvet kell vagy érdemes használniuk (BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ 2004: 62). Ez a nyelvi környezet még akkor is új számukra, ha SIMONYI és PISANO (2011: 230) szerint a magyar többségű településen élő tipikus kárpátaljai

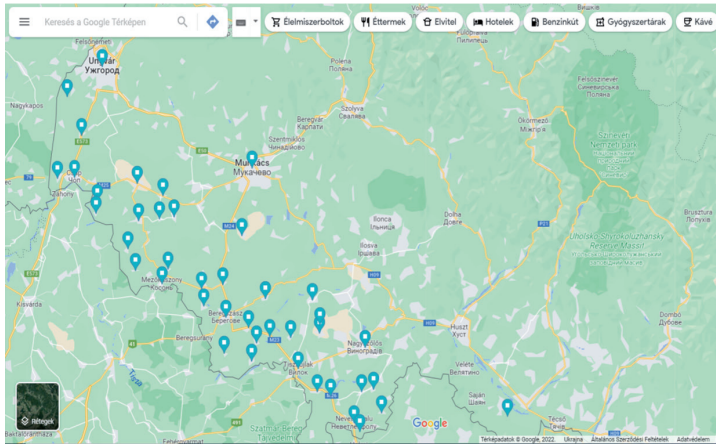
magyar ember magyar tannyelvű iskolát végzett, és ilyen intézményt választott gyermeke számára is; gyakran jár át Magyarországra bevásárolni; a magyar televízió adásait nézi, és családját hétvégén valamely magyarországi városba viszi moziba, kikapcsolódni. Az idézett szerzők azt is meggyőződéssel állítják, hogy ennek a tipikus kárpátaljai magyarnak az ukrán–magyar államhatár átlépése nem több adminisztratív rutinnál, és ez nem okoz számára semmilyen érzékelhető változást a nyelvi tájképben, amely otthon is dominánsan magyar; számára sokkal szembetűnőbb változást jelent az, ha Ukrajna belsejébe utazik (átkel a Kárpátokon), vagy akár ha a közeli Munkácsra érkezik, ahol a magyar környezet (részben vagy teljesen) eltűnik.

Az új nyelvi környezet jelentette kihívások azonban nemcsak e téren jelentkeznek. A Magyarországra érkező kárpátaljai magyaroknak a beilleszkedés során a befogadó környezet nyelvváltozata és saját, otthonról hozott nyelvhasználatuk közötti eltérésekkel is szembe kell nézniük. A magyarországi és kárpátaljai magyar nyelvhasználat között ugyanis jól dokumentálható eltérések vannak. A határon túli régiókban használt magyar nyelvváltozatokról és az azokban államnyelvi hatásra jelentkező sajátosságokról gazdag szakirodalom áll a kutatók és a kérdéskör iránt érdeklődők rendelkezésére (l. pl. LIZANEC 1970; KÓTYUK 1974, nyomtatásban 2007; CSERNICSKÓ 1998; MÁRKU 2008, 2013; CSERNICSKÓ–HIRES 2003; BÁRÁNY–CSERNICSKÓ 2009; GAZDAG 2021 stb.). A kárpátaljai és magyarországi nyelvhasználat közötti eltérésekről is több publikációban olvashatunk (CSERNICSKÓ 2005; CSERNICSKÓ szerk. 2003, 2010; CSERNICSKÓ–FENYVESI 2000, 2012). Ugyanakkor néhány próbálkozástól eltekintve szinte alig voltak arra vonatkozó kutatások, hogy miként is alakul a határon túlról érkezettek beszéde Magyarországon: változik-e az „otthonról hozott” és az „új lakhelyen” használt magyar nyelv megítélése, az otthoni és az új nyelvi jelenségek el- és befogadása (BARTHA 1991; GAZDAG 2022; KISS 2020, 2021a, 2021b).

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy egy empirikus kutatás adataira alapozva bemutassuk, hogyan látják a 2022. február 24. után Magyarországra érkezett kárpátaljai magyarok a magyarországi befogadó környezet nyelvhasználatát, milyen eltéréseket és hasonlóságokat azonosítanak a saját nyelvváltozataik és a Magyarországon tapasztalt nyelvhasználat között, és ez milyen reflexiókat vált ki a háború elől menekülők körében.

2. A kutatásról. 2022 áprilisában–májusában egy online kérdőívet küldtünk szét e-mailben közel 600, a háború kitörése után Magyarországra érkezett kárpátaljai magyar számára. Az online kérdőívet összesen 120 fő (63 férfi és 57 nő) töltötte ki. A minta nem reprezentálja sem a kárpátaljai magyar közösséget, sem pedig a Kárpátaljáról Magyarországra menekülőket, hiszen elsősorban azokat tudtuk elérni az online kérdőívvel, akik – oktatóként, munkatársként, hallgatóként vagy ezek hozzátartozójaként, ismerőseként – kötődnek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolához.

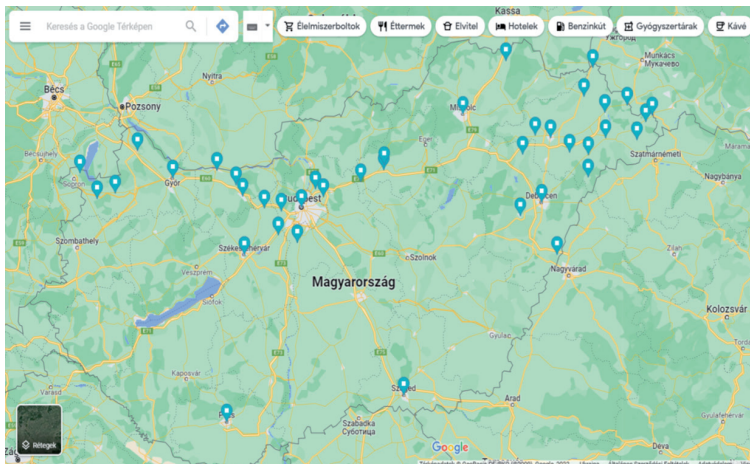
1. ábra
Az adatközlők kárpátaljai lakhelye

Az adatközlők összesen 42 kárpátaljai településről érkeztek Magyarországra. Az 1. ábrán jól látható, hogy a válaszadók így csaknem az egész kárpátaljai magyar nyelvterületet lefedik.

Az adatközlők Magyarország különböző részein húzták meg magukat. A megkérdezettek többsége rokonoknál, barátoknál vagy ismerősöknél, de jelentős részük élt a Magyar Rektori Konferencia és/vagy a Magyar Tudományos Akadémia által az Ukrajnából érkezett menekülteknek nyújtott segítséggel, és valamely magyarországi egyetem kollégi-umában, vendégszobájában, vagy az MTA budapesti Domus Collegium Hungaricum vendégházában nyertek elhelyezést. Az adatközlők magyarországi tartózkodási helye a kutatás idején a 2. ábrán látható.

2. ábra
Az adatközlők magyarországi tartózkodási helye

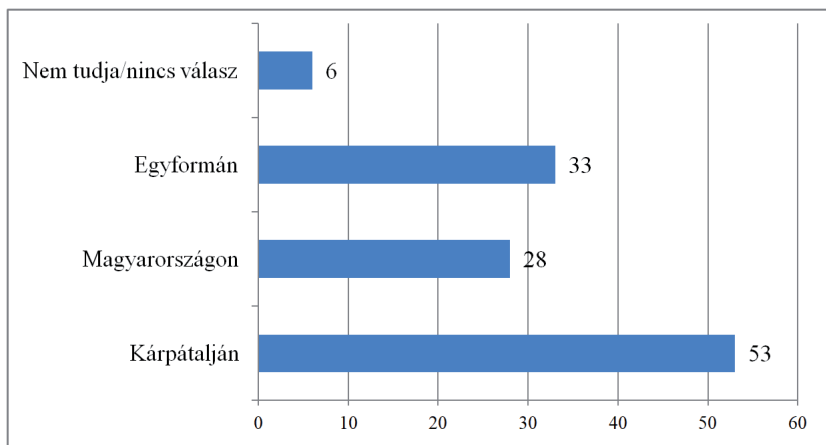

3. Az eredmények. A kárpátaljai magyar közösség magyar nyelvhez és saját nyelvváltozataihoz fűződő viszonyát eddig több kutatás vizsgálta. A kutatások szerint a kárpátaljai magyarok alapvetően pozitívan viszonyulnak mind a magyar nyelvhez, mind pedig annak Kárpátalján beszélt változataihoz (HORVÁTH 1991; BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ 2003: 247–250). A kárpátaljai magyarok más kisebbségi közösségekkel való összehasonlításban is kedvezően viszonyulnak anyanyelvük helyi változataihoz (GÖNCZ 1999: 83–84). Az ilyen jellegű kérdésekre adott válaszok természetesen nem esztétikai vagy tudományos alapú értékítéletek; ám a nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz fűződő hozzáállás egyfajta rejtett értékítélet arról a közösségről, csoportról, mely azt a nyelvet, illetve nyelvváltozatot használja (GAL 1991). Ezek az attitűdök társadalmi eredetűek, de ugyanakkor erős hatással lehetnek a nyelvi változásokra és a viselkedésre is, merthogy kapcsolatban állnak az identitásjelzéssel (TRUDGILL 1997: 58).

Az online kérdőívben mi azt kértük adatközlőinktől, hogy véleményezzék, szerintük hol beszélnek szebben magyarul: Kárpátalján vagy Magyarországon. A válaszadók közel fele (44,2%) egyértelműen szülőföldjére, vagyis Kárpátalja magyar nyelvhasználatát tekinti a legszebbnek, 33 fő (27,5%) szerint nincs különbség a magyarországi és a kárpátaljai nyelvváltozatok szépségét illetően, s csupán 28 fő (23,3%) gondolja úgy, hogy az anyaországban szebben beszélnek magyarul, mint Kárpátalján (3. ábra).

3. ábra

A 2022. február 24. után Magyarországra menekült kárpátaljai magyarok válasza a *Hol beszélnek szebben magyarul?* kérdésre (n = 120)

Arra a kérdésre, hogy *Vannak-e eltérések a magyarországi és kárpátaljai magyar nyelvhasználat között?*, egybehangzóbb válaszok születtek. Csupán 11 válaszadó (9,2%) gondolja úgy, hogy nincsenek eltérések a két terület nyelvhasználatát illetően, a túlnyomó többség – 109 megkérdezett (90,8%) – tapasztalt különbségeket az otthonról hozott és a Magyarországon használatos nyelvváltozatok között.

A 120 adatközlő közül 46 fő az északkeleti nyelvjárási régió területén tartózkodott az online kérdőív kitöltése idején, míg a többiek (74 megkérdezett) Magyarország egyéb, más nyelvjárási régiójához sorolt területen. Mivel a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat

jellemzően az északkeleti nyelvjárási régióhoz sorolják (IMRE 1971: 365; LIZANEC–HORVÁTH 1981: 3; HORVÁTH 1992: 20; JUHÁSZ 2001: 292), amelyek a szomszédos magyarországi területi nyelvváltozatok folytatásai (BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ 2007: 16; P. LAKATOS szerk. 2002: 90), megvizsgáltuk, többen találtak-e eltérést a kárpátaljai, illetve a magyarországi nyelvváltozatok között azok, akik más nyelvjárási régió területén tartózkodtak az adatfelvétel idején.

Amint az 1. táblázatban látható, a kárpátaljai nyelvjárásokhoz jelentős mértékben hasonlító nyelv(járás)i környezetbe került adatközlők körében jóval kevesebben találták úgy, hogy vannak eltérések a kárpátaljai és a magyarországi nyelvhasznált között; azok körében viszont, akik az északkeleti nyelvjárási régió kívülről tartózkodtak, statisztikailag szignifikánsan többen vélték úgy, hogy vannak ilyen eltérések (Khi-négyzet = 3,280; $p = 0,0351$).

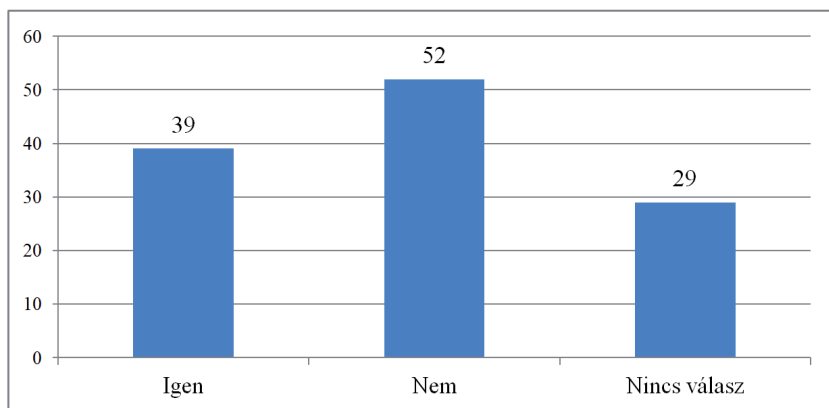
1. táblázat

A magyarországi és kárpátaljai magyar nyelvhasználat közötti eltérések megítélése az adatközlő magyarországi tartózkodási helye szerint az *Őn szerint másképp beszélnek-e a magyarországiak, mint mi, kárpátaljai magyarok? Vannak-e eltérések a magyarországi és kárpátaljai magyar nyelvhasználat között?* kérdésekre (n = 120)

	Igen, vannak		Nem, nincsenek		Összesen
	fő	%	fő	%	
Északkeleti nyelvjárási régió	39	84,8	7	15,2	46
Más nyelvjárási régiók	70	94,6	4	5,4	74
Összesen	109	90,8	11	9,2	120

4. ábra

A 2022. február 24. után Magyarországra menekült kárpátaljai magyarok válasza az *Előfordult-e Önnek, hogy olyan szót, kifejezést hallott, olvasott itt Magyarországon, amit nem értett, vagy amit félreértett?* kérdésre (n = 120)

A nyelvi eltérések bizonyos esetekben akár a kölcsönös megértés hiányához is vezetnek. Ezért adatközlőinket arról is megkérdeztük, hogy volt-e már olyan eset magyar-

országi tartózkodásuk során, amikor valamilyen szót vagy kifejezést nem értettek meg. A kérdésre csupán 39 adatközlő (32,5%) válaszolt igennel, 52 fővel (43,3%) azonban nem fordult elő ilyen eset; 29 megkérdezett (24,2%) nem válaszolt a kérdésre, (4. ábra). Azok közül, akik nem értettek vagy félreértettek valamit, 18-an konkrét példát is tudtak említeni arra, mi nem volt érthető számukra.

Jóval többen vannak azok, akik azt tapasztalták, hogy az általuk használt szavak, kifejezések egy részét nem értették magyarországi beszédpartnereik. Az online kérdőívet kitöltők közül 68 fővel (56,7%) fordult elő ilyen, s közülük 46-an konkrét példákat is említettek. Ugyanakkor 52 adatközlővel (43,3%) nem fordult elő olyan eset, hogy nem értették meg Magyarországon.

A helyi nyelvhasználat jellegzetességei néha azonban stigmaként tapad(hat)nak a beszélőre. A külső csoportokkal szemben a nemzeti azonosság tudatot erősítő, meghatározó jegy így válhat bélyeggé a tágabb „saját” csoporton belül (CSERNICKÓ 2009: 106). Ezért természetesen azt is megkérdeztük az adatközlőinktől, hogy *Tettek-e megjegyzést a nyelvhasználatára magyarországi ismerősök vagy ismeretlenek?* 61 válaszadó (50,8%) szerint nem fordult ilyen eset elő, 11 válaszadó (9,2%) pedig nem emlékszik ilyenre. 48-an (40%) viszont azt válaszolták, hogy ők már kerültek olyan helyzetbe, amikor a magyarországi beszédpartnereik valamilyen formában minősítették az általuk használt nyelvváltozatot. Utóbbiak többsége példát is említett. A szituációk felidézése során 5 adatközlő arról számolt be, hogy pozitív megjegyzéseket kapott nyelvhasználatára. Semleges tartalmú megjegyzésekről tett említést 12 válaszadó. 27 megkérdezett azonban egyértelműen negatív, nem ritkán stigmatizáló megjegyzésekkel találkozott, miután Magyarországra jött. Akadt például, akinek nyelvjárási nyelvhasználatát a *Paraszt!* reakciót váltotta ki beszédpartneréből. Többen azzal szembesültek, hogy egy-egy általuk használt szóra magyarországi beszélgetőtársuk az *Ilyen szó nincs!* megjegyzéssel reagált. Ezt az ítéletet egyébként nemcsak szláv kölcsönszavak (pl. *bulocska* 'zsemle/zsömlé') használatával érdemelték ki a kárpátaljai adatközlők, hanem a nyelvjárási *otthol, jössztök* vagy *kell lesz* (sztenderd *otthon, jöttök*, illetve *kelleni fog*) is kiváltotta ugyanezt. Bár a kárpátaljai adatközlők rendszerint nem vették zokon, többen is arról számoltak be, hogy nyelvhasználatuk az *Ahhoz képest, hogy kárpátaljai vagy, egész szépen beszélsz magyarul; Hallani, hogy nem Magyarországon születél; Akcentussal beszélsz* reakciót váltotta ki.

Amint azt a korábbi kutatások rendre igazolták, a magyarországi és a határon túli nyelvhasználat legszembetűnőbb, a laikus beszélők körében is észlelt sajátossága a többségi nyelvekből származó lexikai kölcsönzések használata (LANSTYÁK 2006: 15), ami a kárpátaljai magyarok vonatkozásában az ukrán és orosz nyelvi elemek használatában mutatkozik meg. Erre alapozva azt is megkérdeztük adatközlőinktől, hogy ők használnak-e odahaza, illetve a Magyarországon való tartózkodásuk során kölcsönszavakat. A válaszok alapján jelentős (statisztikailag szignifikáns: Khi-négyzet = 10,692; p = 0,0001) különbség figyelhető meg az adatközlők beszédében a kommunikációs színtér függvényében. 96 fő (80%) nyilatkozott úgy, hogy Kárpátalján rendszeresen használ ukrán és/vagy orosz kölcsönszavakat; 15-en (12,5%) úgy vélték, hogy talán ők is használnak ilyen szavakat, s csupán 8 fő (6,7%) állította azt, hogy ő nem. A magyarországi érintkezésben szláv eredetű kölcsönszavakat használó kárpátaljai magyarok száma 61 főre (50,8%) esökken, a kölcsönszókat talán használóké viszont 23-ra (19,2%) nő; azoké pedig, akik egyértelműen állítják, hogy nem használnak ilyen elemeket, 35 főt (29,2%) tesz ki (2. táblázat).

2. táblázat

A Kárpátalján, illetve Magyarországon szláv kölcsönszavakat használók száma és aránya

	Kárpátalján		Magyarországon	
	fő	%	fő	%
Igen	96	80,0	61	50,8
Talán	15	12,5	23	19,2
Nem	8	6,7	35	29,2
Nincs válasz	1	0,8	1	0,8
Összesen	120	100	120	100

68 adatközlő (a megkérdezettek 56,7%-a) nyilatkozott úgy, hogy Magyarországon kifejezetten odafigyel arra, hogy ne használjon ilyen szavakat, kifejezéseket, vagyis tudatosan kerülük az ukrán és orosz lexikai kölcsönzések használatát. A nyílt kérdésre adott válaszok között tipikusnak tekinthető az alábbi, amely egyértelmű különbséget tesz a beszédhelyzetek között: az adatközlő a magyarországiakkal (különösen hivatalos helyen, idegenekkel) való kommunikációban kerül a szláv kölcsönszavak használatát, azonban a kárpátaljai ismerősökkel folytatott társalgásban természetesnek tartja és használja ezeket a nyelvi elemeket: *Azért hivatalba, idegen emberek előtt szép magyar nyelvet használok. Ismerősök előtt meg po-zákárpátszki, azért, mert néhányuk szintén tájszólással beszél.*

4. Összegzés. Valamivel több mint három évtizede jelent meg BARTHA CSILLA (1991) Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai című tanulmánya, melyben az 1980-as évek végén Magyarországra érkező romániai magyar menekültek kapcsán a szerző megállapítja, hogy „beilleszkedési nehézségekkel küzdenek a munkahelyen, az iskolában, a lakóhelyi kisközösségekben egyaránt”, s integrációjukat a nyelvhasználatuk (rendszerint negatív) minősítése is nehezíti. Az 1990-es évek derekának délszláv háborúját követően 2022. február 24. után ismét magyarok ezrei menekültek Magyarországra egy véres háború borzalmai elől. Amint a fentebb röviden ismertetett online kérdőíves kutatás eredményei rávilágítanak, a menekültek magyarországi integrációját továbbra is nehezítik a nyelvi előítéletek. Mindez annak ellenére is így van, hogy ma már – nem kis részben A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című könyvsorozatnak¹ és a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat² munkásságának köszönhetően – jóval többet tudunk a Magyarország határain kívül élő magyarok nyelvhasználatának sajátosságairól, mint az 1990-es évek elején. A magyar nyelv tudomány alaposan dokumentálta azt, amit SZILÁGYI N. SÁNDOR (2008: 106) így foglalt össze: „a Kárpát-medencében a magyar nyelv nem egyetlen országban változik, hanem a történelem jelenlegi állása szerint most éppen nyolcban egyszerre, a nyelvi változást pedig minden országban más-más tényezők befolyásolják. Ennek következtében az egyes országokban a magyar nyelvnek sajátos változatai alakultak ki, amelyek, ha nem térnek is el egymástól annyira, hogy az emberek ne értenék meg továbbra is könnyűszerrel egymást, számos, viszonylag könnyen azonosítható jellegzetességet

¹ A sorozat kötetei a megjelenés sorrendjében: CSERNICKÓ 1998; GÖNCZ 1999; LANSTYÁK 2000; SZÉPFALUSI és mtsai 2012; FANCSALY és mtsai 2016; PÉNTEK–BENŐ 2020.

² A kutatóhálózatról lásd például: BENŐ–PÉNTEK szerk. 2011; <http://termini.nyud.hu>.

mutatnak. Emiatt szoktunk velük kapcsolatban nyelvi különfejlődésről is beszélni”. Mindez természetes folyamat, hiszen „Az adminisztratív határok kialakulásuk után elkezdik befolyásolni a határon belül és azok másik oldalán beszélt nyelvváltozatokat. Mivel a határok meghatározzák a nyelvet beszélők szociális hálóit, a határon belüli kapcsolatok felerősödnek, a határon átnyúló kapcsolatok akadályokba ütköznek. Így az államhatárok ketős természetűek, mivel egyszerre idéznek elő konvergenciát és divergenciát: a határon belül beszélt változatok elkezdnek egymáshoz közeledni és a kiegyenlítődés irányába fejlődni, míg a határ másik oldalán beszélt változatok elkezdnek különfejlődni, sőt végül új nyelvvé alakulhatnak” (PALANDER–RIIONHEIMO–KOISVISTO 2018: 7).

GAL (2018: 101–102) leszögezi, hogy „a nyelvi változat nem egyszerűen csak tükröz, hanem performatívan új társadalmi jelentést is létrehoz, vagyis ő maga is hajtóereje és megszilárdítója a társadalmi differenciálódásnak”. Hozzáteszi továbbá, hogy a szociolingvisztikai differenciáció kutatása során lényeges annak vizsgálata, „hogyan támaszkodtak a résztvevők a beszédben meglévő (gyakran csekély) különbségekre annak érdekében, hogy az interakció során a szerepeket és a szituációt megváltoztassák” (GAL 2018: 103–104), vagy éppen fenntartsák. SZILÁGYI (2008: 115) arra figyelmeztet, hogy „a magyar nyelv egységét csakis úgy lehet fenntartani, ha tudomásul vesszük, hogy magyarul beszélni többféleképpen is lehet, és ez így van rendjén” (l. még PÉNTEK 2017: 187). Amikor az Oroszország Ukrajna ellen indított háborúja elől Magyarországra menekült kárpátaljai magyarok arról nyilatkoznak, hogy különbségeket tapasztalnak saját nyelvhasználatuk, illetve a velük egy nyelvet beszélő magyarországi beszélők nyelvhasználatá között, akkor egyben identitást is jeleznek: utalnak sajátos, kárpátaljai identitásukra, amely (részben) elkülöníti őket a magyarországi magyaroktól. Ugyanakkor a nyelvtudományban az is közismert, hogy az emberek bizonyos helyzetekben a nyelvhasználatukban jelentkező területi vagy egyéb eltérések ellenére érezhetik úgy is, hogy mindannyian „ugyanazt a nyelvet” beszélik (SIMPSON 2001: 34), s ez igaz a magyar beszélőközösség tagjaira is, attól függetlenül, hogy Magyarországon élnek-e vagy sem.

Kulcsszók: kárpátaljai magyarok, ukrainai háború, magyarországi tartózkodás, nyelvhasználati eltérések, beszédre nyelvi, kölcsönzőhasználat.

Hivatkozott irodalom

- BARÁNY ERZSÉBET – CSERNICKÓ ISTVÁN 2009. = ЄЛИЗАВЕТА, БАРАНЬ – ЧЕРНИЧКО, СТЕПАН 2009. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II. *Acta Beregsasiensis* 8/1: 91–112.
- BARTHA CSILLA 1991. Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom* 2/1: 77–87.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvar.
- BEREGSZÁSI ANIKÓ – CSERNICKÓ ISTVÁN 2003. A helyi magyar nyelvváltozatok presztízse és megítélése. In: CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 247–250.
- BEREGSZÁSI ANIKÓ – CSERNICKÓ ISTVÁN 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról? In: CSERNICKÓ ISTVÁN – MÁRKU ANITA szerk., „*Hiába repülsz te akárhová...*” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. PoliPrint, Ungvár. 7–96.

- CSERNICKÓ ISTVÁN szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2005. Hungarian in Ukraine. In: FENYVESI, ANNA ed., *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. 89–131.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2009. „Se felrúgni, se elhagyni”. A magyar nyelv regionális változatai és a kárpátaljai magyarok azonosságadata. *Hitel. Független irodalmi társadalmi kritikai lap* 22/2: 105–109.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2022a. *Az ukrainai többnyelvűség színe és fonákja*. Méry Ratio Kiadó, Budapest.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2022b. Nyelvi (emberi) jogok, jogsértések és biztonságpolitika összefüggései Oroszország Ukrajna elleni háborúja tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 24/2: 3–30.
- CSERNICKÓ ISTVÁN – FENYVESI ANNA 2000. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. *Multilingua* 19/1–2: 97–124. <https://doi.org/10.1515/mult.2000.19.1-2.95>
- CSERNICKÓ ISTVÁN – FENYVESI ANNA 2012. Sociolinguistic and Contact-induced Variation in Hungarian Language Use in Subcarpathia, Ukraine. *Hungarian Cultural Studies* 5: Paper 33. <https://doi.org/10.5195/ahca.2012.91>
- CSERNICKÓ ISTVÁN – HIRES KORNÉLIA 2003. A kölcsönzés In: CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 125–138.
- FANCSALY ÉVA – GÜTI ERIKA – KONTRA MIKLÓS – MOLNÁR LJUBIC MÓNKA – OSZKÓ BEATRIX – SIKLÓSI BEÁTA – ŽAGAR SZENTESI ORSOLYA 2016. *A magyar nyelv Horvátországban*. Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék.
- GAL SUSAN 1991. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 2/1: 66–76.
- GAL, SUSAN 2018. Szociolingvisztikai differenciáció. In: GAL, SUSAN, *A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 101–126.
- GAZDAG VILMOS 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Termini Egyesület, Törökbálint.
- GAZDAG VILMOS 2022. A Kárpátaljáról Magyarországra költöztek nyelvi értékítéleteiről, kétnyelvűséghez és kölcsönnyelvi használatához való viszonyáról. In: MÁRKU ANITA – KARMACSI ZOLTÁN – TÓTH-OROSZ ENIKŐ szerk., *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból 6. Termini Egyesület, Törökbálint. 66–78.
- GÖNCZ LAJOS 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- HORVÁTH KATALIN 1991. Szebben beszélünk, mint Magyarországon? *Kárpáti Igaz Szó* 1991. november 13. 8.
- HORVÁTH KATALIN 1992. = Горват, Е. И., Венгерские говоры Закарпатья. *Acta Hungarica* 1: 20–21.
- IMRE SAMU 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 262–316.
- KARÁCSONYI DÁVID – KINCSES ÁRON 2020. Átrendeződés? Kárpátaljaiak Magyarországon, magyarok Kárpátalján, a 2017-ig terjedő adatok tükrében. *Területi Statisztika* 60: 309–351. <https://doi.org/10.15196/ts600302>
- KISS ANITA 2020. The use of Hungarian language and language attitude in the Subcarpathian region amongst university and college students. *Argumentum* 16: 1–13. <https://doi.org/10.34103/argumentum/2020/1>

- KISS ANITA 2021a. Code-Switching Habits and Attitudes among Transcarpathian-Hungarian University Students. *Argumentum* 17: 42–55. <https://doi.org/10.34103/argumentum/2021/3>
- KISS ANITA 2021b. Kódváltási szokások és attitűdök Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók körében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21/1: 125–141. <http://doi.org/10.18460/ANY.2021.1.008>
- KÓTYUK ISTVÁN 2007. Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – КОБИЮК, ИЩТВАН, *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Szerk. ZOLTÁN ANDRÁS. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 22. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- LANSZYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony.
- LIZANEC PETRO 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma – Uzshorodi Állami Egyetem, Uzshorod.
- LIZANYEC PETRO – HORVÁTH KATALIN 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.
- MÁRKU ANITA 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Rákóczi-füzetek 48. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár–Beregszász.
- MÁRKU ANITA 2013. „Po Zákárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. „Lira” Poligráfcentrum, Ungvár.
- P. LAKATOS ILONA szerk. 2002. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- PALANDER, MARIJATTA – RIIONHEIMO, HELKA – KOISVISTO, VESA 2018. Introduction: Creating and Crossing Linguistic Borders. In: PALANDER, MARIJATTA – RIIONHEIMO, HELKA – KOISVISTO, VESA eds., *On the Border of Language and Dialect*. *Studia Fennica Linguistica* 21. Finnish Literature Society, Helsinki. 7–15.
- PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Erdélyi Múzeum Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- PÉNTEK JÁNOS 2017. A külső régiók. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest. 179–198.
- SIMONYI, ANDRÉ – PISANO, JESSICA 2011. The Social Lives of Borders: Political Economy at the Edge of the European Union. In: DE BARDELEBEN, JOAN – HURRELMANN, ACHIM eds., *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Palgrave Macmillan, Hampshire – New York. 222–238. https://doi.org/10.1057/9780230306370_13
- SZÉPFALUSI ISTVÁN – VÖRÖS OTTÓ – BEREGSZÁSZI ANIKÓ – KONTRA MIKLÓS 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Budapest–Alsóőr–Lendva.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: FEDINEC CSILLA szerk., *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest.
- TÁTRAI PATRIK – MOLNÁR JÓZSEF – KOVÁLY KATALIN – ERŐSS ÁGNES 2020. SUMMA 2017: A kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése. In: FERENC VIKTÓRIA – KOVÁLY KATALIN szerk., *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest. 21–51.
- TRUDGILL, PETER 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged.

Language experiences of Transcarpathian Hungarians in Hungary

The thousands of Transcarpathian Hungarians who have arrived in Hungary since February 2022 have not only left their homeland behind, but also have integrated into a new social, political, economic, cultural and linguistic environment, which is to a greater or lesser extent different from the usual one. On the one hand, this new linguistic environment means that in Hungary, Hungarians from Transcarpathia are not forced to use a different language in certain situations. In their homeland, Transcarpathia, found in Ukraine, social norms dictate that in many situations they should or must use Ukrainian. Hungarians from Transcarpathia who arrive in Hungary also face differences between the language of the host environment and their own language used in Transcarpathia. There are well-documented differences between the use of Hungarian in Hungary and in Transcarpathia. Sometimes, however, the characteristics of their local language use can be a stigma attached to the speaker, and in some cases language differences can even lead to a lack of mutual understanding, which can be mainly due to the lack of knowledge of the Ukrainian loanwords used by Hungarian speakers in Transcarpathia. – In this paper, based on empirical research data, we attempt to show how Hungarians from Transcarpathia who arrived in Hungary after 24 February 2022 perceive the language use of the host environment in Hungary, what differences and similarities they identify between their own language varieties and the language use experienced in Hungary, and what reflections this triggers among the refugees fleeing the war.

Keywords: Hungarians in Transcarpathia, war in Ukraine, living in Hungary, differences in language use, listening to speech, use of loanwords.

CSERNICKÓ ISTVÁN

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Pannon Egyetem

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

A *-hat/-het* képzős igék és a *tud* + főnévi igeneves szintagmák versengése

Észrevételek egy nyelvi változás jelen állapotáról

1. Egy már ki tudja, mióta zajló nyelvhasználati változásnak a legutóbbi években tetten érhető, 2020 körüli előrehaladtáról kívánok példák felsorakoztatásával szólni. A Nyelvművelő kézikönyvben (GRÉTSY–KOVALOVSKY főszerk. 1980) már rögzítette KOVALOVSKY MIKLÓS, hogy „újabban ... terjed – főként idegen hatásra, de jelentésbeli hasonlóság folytán is” a ható igének a *tud* (s néhány más igével) való körülírása (1: 841). Magam a *tud* ige szóban levő előretöréséről adok rövid tájékoztatást. Mi adta az ötletet? Egyik tanítványomnak a kérdése, amely közvetlenül egy egyetemi szemináriumi óra után hangzott el. Történt ugyanis, hogy egyik tanítványom azt kérdezte tőlem: „Tanár úr, mikor *tudok* konzultációra *jönni*?” Meglepődtem az első pillanatban. Válaszom ez volt: „Hogy mikor *tud* jönni, azt én nem tudom. Nem azt akarta kérdezni, hogy mikor konzultálhatunk?” „– De igen.” – válaszolt. Ez az eset késztetett arra, hogy célzottan fi-

gyeljem környezetem beszélt nyelvét, s hogy gyűjtsék adatokat. Szinkrón köznyelvi adagyűjtésre szorítkoztam. Sem történeti, sem nyelvföldrajzi szempontból nem vizsgáltam. Adataim nagy része a rádiós nyelvhasználatból való. Benyomásom az volt, hogy a *tud* ige + főnévi igenév használata a *-hat/-het* képzős szerkezet rovására teret nyer. De vajon bizonyítják ezt adatok is?

2. A följegyzett példák a következők (a *-hat/-het* képzős megfelelőket – az első mondatot nem tekintve – nem írom ki, ugyanis az Olvasó mindegyik esetben könyveden felidézheti őket):

Itt is ki tudok menni az utcára? (= Itt is kimehettek az utcára?) Be tudok menni a Tanár úrhoz aláírásra? Magyarország nem tud kimaradni a háborúból. A jég vékony tud lenni, veszélyes éppen ezért. Reméljük, hogy a támogatás meg tud érkezni. Parkok tudnak megújulni, ha van pénz. A tévében jobban tudjuk látni a meccset, mint a tribünről. Meg tudjuk tudni, ha... Forinttal tudok itt fizetni? Addig még annyi minden tud történni. Ha tudok kapni valakitől felkérést, akkor elmegyek. Az új biciklik is tönkre tudnak menni. A jelenlegi jogszabály-környezetben tényleg valóság tud lenni. Az ő teljesítménye is jobb tud lenni. Az írókat a könyvheti ünnepségen személyesen is meg tudjuk ismerni. Nekilátott a munkának, hogy tudjon lenni elég tüzelőfa a kályhában. Néhány érettségi tétel bizony tud nehézséget okozni. Miben tud más lenni az a terv? Rájöttek arra, hogy tudnak panaszt tenni. Magyarországon tudunk maradni, ha megkapjuk a nekünk járó pénzt. Nem tudtok számítani azokra. Ez a műsor is érdekes tud lenni a gyerekeknek. Ki tudok menni az erkélyre is? (a háziaktól kérdezte a vendég). Sokat tud számítani az, ha válogatott játékos játszik a védelemben. Nem tud jönni onnan pénz. Azt tudjuk látni, hogy fülük botját sem mozdítják, ha rólunk van szó. Ha meg tud valósulni, tudnak jönni a faluból is emberek (primőrárukat vásárolni). Nem kell aggódni, többen is el tudnak férni a szobákban. Reméltem, tudok mondani valamit én is, de végül nem kaptam szót. Ha nem vigyázunk, ezek az események meg tudnak ismétlődni. Mindenki jelentkezni tud, akinek van igazolványa. Talán az is megoldás tud lenni. Mikor tud végre már béke jönni? Nadrágot küldtek, de nem tud jó lenni, annyival nagyobb. A választásokon csak pártok tudnak indulni. Ha a pénz befut, óvodák tudnak megújulni. Az bizony azt tudja okozni, hogy... Sokba tud kerülni nekünk ez a kirándulás. Tud hasznos szolgálatot tenni az a szerszám is. Volt egy konferencia, ahol beszélni tudtunk (vmely meghatározott témáról, miután szót kaptak). Ez nem tud így maradni (botrány volna, ha ez így maradna). Azért teszük azt, hogy meg tudják kapni a pénzt. Arról tudtunk beszélni (a nemzetközi konferencián), hogy kapcsolataink jók. Amiről én beszélni tudok (a zárt, titoktartást kívánó ülés után), az az, hogy... A gyorshajtás is nagy károkat tud okozni. Akár halottakat is tud okozni a figyelmetlenség. Hol tudjuk a felhasznált sütőolajat leadni? Az ár el tudja érni a 200 forintot is. Elő tud fordulni ez nagyobb csapatoknál is. Reméljük, ez az ár fenn tud maradni. Csak órá tudnak számítani, a többiekre nem. Csak a jövőben tudjuk meglátni, mi vár ránk. Ezek a törekvések jók tudnak lenni, ha kijön a lépés. A rendezvények is tudnak segítséget kapni. Ha meg tud valósulni, az jó lesz. Meg tudja kapni a kitüntetést. A gázzállítás csak Azerbajdzsánon keresztül tud megtörténni. Nagy mennyiségű olaj is tud érkezni hozzánk. Egyelőre nem tudjuk látni, mi lesz. Vajon el tud-e kezdődni az aratás ilyen körülmények között? Nem tudtak érkezni turisták. Csak a nők meg gyerekeik tudnak utazni, a férfiak nem. Az is megoldás tud lenni. Egy órás késés is sokat tud számítani. Tényleg az is valóság tud lenni. A harmadik megoldás kifizetődő tud

lenni. El tud fogyni a teljes gázkészlet. Az ukrán gabona el tudta hagyni Ukrajnát. Nem tudtok számítani rájuk. Rengeteget tud számítani az. Hazánkat is érinteni tudja. Ebben a helyzetben előnyös is tud lenni. Ez nem tud mást jelenteni, mint... De hatékony tud-e lenni más körülmények között is? Ki tudok menni az udvarra? A borversenyen borászok tudnak indulni. Problémát tud okozni, ha tapasztalatlan a szerelő. Azt is tudjuk látni, mi történt itt tegnap. Problematikus tud lenni, ha be akarják vezetni azt.

3. Megjegyzések

a) A *-hat/-het* képzős szavak szintagma értékűek, ezért oldhatók fel szószerkezetekben (KESZLER 1997: 89; például: *dolgozhat : képes dolgozni*). A jelen esetben a *tud*-dal alakult szintagmákról van szó.

b) Jelentésüket tekintve a ható képzős és a megfelelő szintagmák közötti azonosság, illetőleg hasonlóság azonos vagy nagy. Természetes ez, hiszen a következő jelentések közösek a képzős és szintagmás kifejezésekben egyaránt: 1. vki képes vmit megtenni, 2. vkinek lehetősége van, módjában, jogában áll megtenni vmit; erre benne megvan a szükséges tudás, képesség, alkalmasság; 3. szabad, illetve meg van engedve megtenni vmit (vö. EÖRY főszerk. 2007: 1634).

c) A jelenséget kezdetben kevesen használták. Idővel azonban egyre inkább erőre kapott, s ma ott tartunk, hogy már-már divatossá válóban van, s mint ilyen a „divat” hullámain terjed. Valószínű, hogy a rádió nyelvhasználatának példát mutató, utánzásra készítő voltának nagy szerepe van ebben. Ezért nagyrészt ennek köszönhető, hogy fölerősödően van ez a változás.

d) A szóban forgó változás az analitikus szerkesztésmód gyakoriságát erősíti a szintetikussal szemben.

e) Úgy vélem, a szintagmás változat belső magyar fejlemény elsősorban, s nem idegen nyelvi hatás következménye. Az udvariassági kifejezések körében az idegen nyelvi hatással igenis lehet, sőt kell számolni: vö. ang. *can I help You?* ném. *kann ich Ihnen helfen?* Hasonló a helyzet a finnben és az észtben is. Emlékeim szerint Budapesten, a villamosokon a képzős változatot évtizedekkel ezelőtt szinte kizárólagosként hallottam, újabban azonban fordulni látszik a kocka.

f) Megfigyelésem szerint az idősebb nyelvjárási beszélők egymás közötti nyelvhasználatában a képzős változat kizárólagos (Rábaköz, Mihályi).

Kulcsszók: ható ígés származékok, szintagmás megfelelők, analitikus vs. szintetikus tendencia.

Hivatkozott irodalom

- EÖRY VILMA főszerk. 2007. *Értelmező szótár*+ 2. L–Zs. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS főszerk. 1980. *Nyelvművelő kézikönyv*. 1. A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest.
KESZLER BORBÁLA 1997. Képző-e a *-hat, -het?* *Magyar Nyelvőr* 121: 86–90.